

jakob van maerlant

Het Museum van Maerlant te Damme heeft zeer verdienstelijk werk geleverd, toen het in 1943 de proeve van bibliografie van Jakob van Maerlant uitgaf. In het register van dit werk staan de namen van meer dan 500 schrijvers, die reeds over de dichter en zijn werken hebben geschreven en de lijst kan sedert 1943 nog met enkele tientallen namen worden aangevuld. Het Van Maerlantterrein, als we het zo mogen uitdrukken, is dus zo goed als afgewerkt en uitgeput. Kan er nog iets nieuws over de dichter en zijn geboortestreek worden gezegd?

Nu juist een eeuw geleden waren de geleerden het er niet over eens dat Jakob van Maerlant een Vlaming was. In 1857 werd hij nog gehouden voor een Zuid-Brabander en in 1859 voor een Zuid-Hollander. Wij mogen thans veilig aannemen en het wordt door niemand meer betwist, dat hij een Vlaming was. In zijn Franciskusleven verontschuldigt hij zich bij zijn Utrechtse vrienden, omdat hij dikwijls woorden en wendingen gebruikt, die ze te Utrecht minder goed zullen verstaan... omdat ic Vlaminc ben. Waarom heeft men dan aan zijn Vlaamse afkomst getwijfeld? Het auteurschap van het Franciskusleven stond toen nog niet vast. Men was er nog niet zeker van dat dit werk uit de pen van Jakob van Maerlant was gevloeid. Na de meesterlijke studie die Pater Maximilianus over *Sinte Franciskus Leven* heeft geschreven, is er over het auteurschap van dit werk geen twijfel meer mogelijk. Het is dus wel Jakob van Maerlant, die wij in het vers terugvinden: omdat ic Vlaminc ben. Wij kennen zelfs zijn geboortestreek: hij werd geboren in het Brugse ambacht. Ook daaraan heeft men getwijfeld. In zijn Alexander had Jakob van Maerlant nochtans geschreven:

*Maer seidi dat hi noit en vant
Also goet lant alse Bruxambacht,
Ic waens hem daerbi heeft ghedocht
Omdat hiere in was geboren.*

Het auteurschap van de Alexander werd nooit in twijfel getrokken, doch de lezing van het woord Bruxambacht

Detail van de kerk van Snellegem: noordkant

stond vroeger niet vast. Sommigen lazén er Brurambacht in, en nog anderen Brucambacht. Niemand betwist thans nog de lezing Bruxambacht; het is dan ook zeker dat hij in het Brugse ambacht geboren werd.

Wij zouden nu nog kunnen de vraag stellen: in welke stad of parochie van het Brugse ambacht? De vraag is natuurlijk van ondergeschikt belang, doch het loont toch de moeite dit eens op te zoeken, daar de persoonlijkheid van de dichter aldus nader kan worden belicht.

De overlevering, aldus Pater van Mierlo, laat Van Maerlant geboren zijn te Damme. Gelukkig is dit geen apostolische overlevering, zodat wij eraan kunnen twijfelen. Damme werd, zonder bewijzen, als zijn geboortestad aangeduid, omdat de dichter er een groot deel van zijn leven heeft doorgebracht, er zijn belangrijkste werken heeft geschreven en er ook gestorven en begraven is. De Dammenaars zullen het mij niet kwalijk nemen, zo ik een andere geboorteplaats van de dichter aanduid. Damme en Van Maerlant zijn immers zo innig met elkander verbonden, dat beide niet kunnen worden gescheiden. Het standbeeld dat Van Maerlant moet verheerlijken, kan nergens op een beter plaats staan dan te midden van het marktplein en vóór het stadhuis te Damme.

Naar alle waarschijnlijkheid werd Van Maerlant geboren te Houtave, in de noordhoek van Houtave, die Matland of Mallant heette. Terecht schreef men dan ook op zijn grafzerk: *Hic recubat Jacobus a Mellant — Hier rust Jakob van Mallant.*

Te Houtave. U weet welk een grote rol de patroonheilige van een parochie vroeger speelde in het godsdienstig leven van onze gelovigen. Te Damme — na zoveel jaren zijn geboortedorp te hebben verlaten — was Jakob van Maerlant nog de kerk niet vergeten waar hij gedoopt werd en als kind had gebeden. Hij had nog steeds een groot vertrouwen in de patroonheilige van zijn parochie, van Houtave bewaard. Vandaar schrijft hij in *Dander Martijn*: so helpe mi Sinte Bave. De H. Bavo was in de dertiende eeuw en is nog de patroonheilige van de kerk van Houtave.

Na zoveel eeuwen staat de familienaam van onze dichter nog niet vast. Hoe eigenaardig het ook moge voorkomen : hij heette niet Van Maerlant. Geen enkel geleerde trekt dit in twijfel, zelfs niet de voorstanders van het Brielse Maerlant. De dichter heeft slechts in latere levenstijd zichzelf de naam Van Maerlant gegeven. Van Maerlant was zijn dichtersnaam en hij is onder die naam beroemd geworden. Wanneer wij nu de vraag stellen : hoe heette hij te voren ? dan antwoorden de verdedigers van het Brielse Maerlant : wij weten het niet.

Wellicht zullen we straks meer weten en kunnen uitsmaken dat hij tot het geslacht de Costere behoorde dat in de eerste helft van de dertiende eeuw te Mallant in Houtave woonde. In zijn Merlijn stelt hij zichzelf voor als Jakob de coster van Maerlant. Men kan hierin lezen : Jakob die heet de Coster geboren in Maerlant. Men kan er ook in lezen : Jakob, die koster was te Maerlant. Nu 150 jaar geleden heeft men gezocht naar een plaats Maerlant waar hij de bediening van koster zou uitgeoefend kunnen hebben en er een gevonden : het vissersdorp Maerlant bij Den Briel in Voorne. De dichter zou dan uit Vlaanderen zijn uitgeweken naar Voorne, er enkele jaren koster zijn geweest te Maerlant en dan zijn teruggekeerd naar Vlaanderen, naar Damme. Hij zou zich Van Maerlant hebben genoemd, omdat hij te Maerlant door zijn werken beroemd zou geworden zijn. Hoe aanlokkelijk deze voorstelling ook moge schijnen, toch denken wij haar te moeten verwerpen. Er is vooreerst geen enkel bewijs te vinden voor het verblijf van de dichter aldaar, geen enkel archiefstuk waaruit zou blijken dat hij uitweek naar Voorne. Nooit in voorbije eeuwen is er een spoor van te vinden dat Jakob van Maerlant Vlaanderen zou hebben verlaten. Het is weinig waarschijnlijk dat men slechts in 1802 — meer dan vijf eeuwen na zijn afsterven — tot deze ontdekking zou zijn gekomen. De dichter zou dan ook — in deze voorstelling, nooit zijn ware geslachtsnaam hebben bekend gemaakt. Hoe heette hij ? Van Maerlant was toch maar zijn dichtersnaam.

Wij staan veel veiliger als wij de tweede interpretatie aanvaarden : de dichter was geboren in het Brugse ambacht; hij heette Jakob de Coster en zag het levenslicht te Maerlant. Hij kon zich dus terecht Van Maerlant noemen omdat hij in het Brugse Maerlant was geboren, omdat hij *van* Maerlant was. Deze tweede interpretatie dringt zich op, omdat er in de dertiende eeuw in het Brugse ambacht een geslacht de Coster in de archiefstukken verschijnt en dat dit geslacht de Coster in het Brugse ambacht in het Maerlant woonde. Als deze twee feiten bewezen zijn en vaststaan, hoeven we niet verder meer te zoeken. Het heemkundig tijdschrift *Ons Heem* heeft in 1959 een artikel laten verschijnen, waaruit duidelijk blijkt dat er in de eerste helft van de dertiende eeuw een geslacht de Coster te Houtave woonde. Nu onlangs, in hooimaand 1960, verscheen in hetzelfde

tijdschrift een rijk gedocumenteerd artikel met prachtige foto's over het Maerlant te Houtave. De noordhoek van Houtave heette Mallant. In deze noordhoek, te Mallant, woonde in de eerste helft van de dertiende eeuw Weitkinus de Coster — dààr lagen de twee costerslanden, dààr lag de hofstede de Coster. De conclusie ligt voor de hand : Jacob de Coster van Mallant behoorde tot deze familie. Weitkinus de Coster heeft veel kans de vader te zijn geweest van onze dichter. Waarschijnlijk heeft hij zijn naam te danken aan het feit dat hij zelf of een van zijn voorzaten te Houtave het ambt van koster heeft bekleed. Hij was een leenman van de ridder Gerardus van Roden van Snellegem. Hij hield van hem kerkelijke tienden in leen, wat ons niet moet verwonderen, vermits de heren van Roden de patroonsheeren waren van Houtave, in het bezit waren geweest van het personaatsrecht en er over de tienden hebben beschikt. Weitkinus de Coster boerde op een hofstede in de noordhoek van Houthave : hij zocht zijn hofstede te vermeerderen en ruilde zijn tienderrecht tegen land met de abdij van Sint-Andries. Weitkinus de Coster onderhandelde hiervoor met de ridder Willem van Maldegem, de schoonbroer van de nog te jonge ridder Gerardus van Roden te Snellegem.

Tussen haakjes : de overlevering laat Jakob van Maerlant schepenklerk worden te Damme. In de tweede helft van de dertiende eeuw, in 1274, toen Jakob te Damme woonde, was er een Lambertus van Maldegem, die waarschijnlijk tot dit riddergeslacht behoorde, schepen te Damme.

Weitkinus de Coster was een hereboer uit het rijke Brugse ambacht. Hij behoorde tot de geleerde wereld; hij was clericus, een klerk, en had blijkbaar zijn studies gedaan in de kapittelschool van Sint-Donaas te Brugge. Indien onze dichter zijn zoon was, dan begrijpen wij hoe deze zelf op de kapittelschool terecht kwam. Het zat in de familie. De oom van ridder Willem van Maldegem was proost van het Sint-Donaaskapittel (1231-1240). Hij heette Franco van Maldegem. Ridder Willem van Maldegem voelde zich thuis in deze kapittelschool. Het is best mogelijk dat het deze ridder was, die de jonge Jakob de Coster als klerk heeft overgeheveld naar het ridderhof te Snellegem, bij zijn schoonbroer die toen de kinderschoenen nog niet was ontgroeid. Wij vinden nu juist in deze tijd een Jakob de Coster vermeld in het obituarium van Snellegem, in een woonhuis naast het ridderhof. Doch daarover uitweiden zou ons te ver brengen.

Wij eindigen met een woord over Jakob van Maerlant en Damme. Wij zouden moeten kunnen Damme bekijken met ogen uit de dertiende eeuw, Damme bezien zoals de poorters van Brugge dit deden, en niet aarzelden een kanaal te graven naar Damme toe, om hun stad in verbinding te stellen met die bloeiende havenstad, die aan het uiteinde van het Zwin was ontstaan. De 13de eeuw was het toppunt van de bloei van Damme,

dat toen het Antwerpen, het Rotterdam, het Londen was van het vasteland. Hoe stil en hoe rustig is het er nu ! Wat is er van al die rijkdom, van al die handelsdrukte, van al die roem overgebleven. Wat trekt nu nog, na zoveel eeuwen, de aandacht van Vlaanderen en Nederland op deze stad ? Eén naam, één man : Jakob van Maerlant. Hij zorgt ervoor dat Damme nooit in de vergetelheid geraakt.

Jacob du woens in den Dam, laat de dichter Martijn vanuit Utrecht tot hem schrijven. In den Dam — dat is wel te Damme. Filips Utenbroeke, die de tweede Partie of het tweede deel van *Spiegel Historiae* heeft geschreven, was geen stadsgenoot van Jakob van Maerlant zoals altijd werd beweerd. Hij woonde *an den Dam*, niet zoals Jakob *in den Dam*. An den Dam, t. t. z. in de nabijheid van Damme en zoals zijn naam het duidelijk maakt, op het grondgebied van Sint-Kruis, langs de oostkant van de Reie, in de Broek van Sint-Kruis, van daar zijn naam : Filips Utenbroeke.

Onze dichter, kon het ook anders in een stad zoals Damme toen was, kwam zeer dikwijls in betrekking met de kooplieden, die zich daar hadden gevestigd. De zware belastingen, de tol, die moest worden betaald wanneer de koopwaren werden gelost, verhandeld en vervoerd, wogen zwaar op deze bloeiende handelsdrijvende stad. In zijn *Heimelijkheid* heeft hij dan ook aan de regeerders de raad gegeven : *Verlicht tribute daar si syn te swaar ende verlicht van den coepman sine tolle mede dan.*

Het is genoeg gekend en geweten hoe de hansasteden van Noord-Duitsland, van Oostland, Lübeck vooral, handel dreven met Vlaanderen. Te Damme en te Brugge stonden de Oosterlingen hoog in aanzien. Ook Jakob van Maerlant kwam er mede in contact. Van hen vernemt hij hoe de handel te lijden heeft langs de Rijn. Het varen op de Rijn is niet meer veilig. Kasteelheren bouwen er aan de bochten van de stroom burchten van waaruit de schepen worden gepraaid en de kooplieden vermoord, ontlijfd, zoals Jakob het in *Wapene Martijn* schrijft :

*Hierom bouwt men met veel spoed
Burchten, versterkte steenen
om velen te doen weenen.*

en verder :

*'t Al waar gemeen, zoo tarwe als wijn
Over zee noch aan den Rijn
Zou men iemand ontlijven.
Nu belet dat vuige venijn
Den handel tusschen de volken, Martijn
't Verdringt ons, men voelt aan den lijve
Dat men andre wetten schrijve.*

Jakob van Maerlant en Damme ! Hoe dikwijls stond hij er niet te staren naar de Noordzee, naar de schepen die het Zwin binnenvaarden en kwamen aanleggen

midden in de stad. De rijkdom uit alle landen werd naar Damme gebracht en er gelost. De dichter heeft dit alles van dichtbij beleefd. In *Dander Martijn* schrijft hij :

*Waar 't al 't uw wat komt in 't Zwin
Goud of zilver, staal of tin,
Ge liet u zeker bekoren
En gij maakte met de deugd geen begin.*

We zullen met de deugd een begin maken en hier eindigen. Wat een edel figuur was deze Jakob van Maerlant ! Hij leefde in een tijd dat de ridders, grote en kleine, nagenoeg alles hadden te zeggen. De kleine man was van geen tel. Jakob van Maerlant dacht er anders over. Reeds in zijn jeugd — in zijn *Alexander* — schreef hij — en deze verzen zijn geen vertaling, dock komen van hem zelf :

*Elken man,
Al en hadde hi gheen groot goet,
Es hi hovesch ende vroet,
Van wat lande dat hi si,
Al en ware sijn geslachte niet vrie,
Ware hi geheten van goeden seden,
Men souden eren tallen steden,
Want die gene is edel allene
Die hovesch van seden es ende rene.*

Ik vrees maar dat ik de indruk verwek dat Jakob van Maerlant een koopman, een zakenman was. Niets is minder waar : hij behoorde tot de geestelijke stand, was wellicht kapelaan en terzelfdertijd, wat in deze tijden nog meer voorkwam, schepenklerk te Damme, mogelijk zelfs de kapelaan van de schepenkamer. Wat er ook van zij, hij was diep godvruchtig, hij beminde de heilige kerk, en zo hij misbruiken aanklaagde, dan was het niet omdat hij de heilige kerk niet lief had, zo hij de kankerplekken blootlegde, dan was het niet om ze te doen bloeden, maar om ze weg te nemen.

JOZEF NOTERDAEME

Bij de opgravingen op het kerkhof te Snellegem :
J. Noterdaeme, Schepen G. Vandekerckhove, L. Devliegher

